

БЪЛГАРИТЕ В СЕВЕРНОТО ПРИЧЕРНОМОРІЕ

ИЗСЛЕДВАННЯ И МАТЕРИАЛИ

ТОМ ДЕСЕТИ

СТАНОВИЩЕ БОЛГАРСЬКОГО НАСЕЛЕННЯ ХАРКІВСЬКОЇ ОКРУГИ В 20-Х — НА ПОЧАТКУ 30-Х РР. ХХ СТОЛІТТЯ

Володимир Турков

Перепис 1926 р. зафіксував 223,1 тисяч болгар, що проживали в Україні¹. Більша частина з них заселяла південноукраїнські землі. Але невелика кількість представників цієї етнічної групи проживали у місті Харкові та Харківській окрузі. У звіті про діяльність комісії у справах національних меншин при Харківському окружному виконавчому комітеті за період з 15 квітня 1927 р. по 15 квітня 1928 р. болгар нараховувалося 196 чоловік².

Слід зазначити, що переважна частина болгар Харківської округи займалася городництвом. За ними навіть закріпилася назва «болгари-городники». Напередодні Жовтневого перевороту болгарських городників у Росії було близько 15 тисяч. Вони вирощували овочі переважно в сільській місцевості півдня України і навколо великих міст — ближче до ринку збуту цієї продукції. Звичайно, в Україну прибували сформовані ще в Болгарії артілі, що поповнювалися поденною робочою силою з місцевого населення. На кошти керівника артілі брали в оренду на рік і більше землю у місцевих управ, монастирів, поміщиків і заможних селян, купували реманент, насіння, продукти для спільної кухні. Всі ці витрати потім компенсувалися за рахунок прибутків артілі, її члени одержували пай, про розмір якого домовлялися з хазяїном ще при формуванні групи. Взимку більшість городників мешкала в рідних домівках, хоча деякі обирали Україну постійним місцем проживання, залишаючись громадянами Болгарії³.

У записці Центрального болгарського бюро при ЦК КП(б)У до Комуністичного університету нацменшин заходу про економічне і культурно-політичне становище болгарського населення в радянській Україні від 10 грудня 1926 року було проінформовано, що у передмісті Харкова налічується біля 40 господарств городників⁴.

Слід зазначити, що владні структури почали вивчати економічне становище болгар-городників лише після впровадження НЕПу. Співробітники

Центрального статистичного управління УССР обстежили сільськогосподарські артїлі болгар у передмісті Харкова і на основі аналізу отриманих даних були створені «Карточки по обследованию коллективов и хозяйств некрестьянского типа». У Державному архіві Харківської області збереглося лише 7 таких карток, які відображають становище артїлей, з 1 по 7 відповідно. Аналіз статистичних даних, що були вміщені на картках, дає змогу стверджувати, що ці болгарські господарства, які створювалися у 1923-1924 рр., не були заможними. У кожній артїлі працювало 10 працездатних робітників. Наприклад, у «1-й болгарській артїлі», що була заснована у 1923 р., налічувалося 16 чоловік, із них робочого віку з 18 до 60 років нараховувалося 7. Артіль мала у своєму розпорядженні 2 однолемішних плуга, 1 букарь, 2 борони, 1 культиватор, 1 соломорізку. Возів на залізній ході було 2, а на дерев'яній — 1. Болгари обробляли 11,75 десятин землі. У господарстві налічувалося 3 коней, 6 корів, 2 телят, 2 свині, 25 курей та півнів. Артіль засівала озимим житом 3,0 десятин землі, озимою пшеницею — 3,0 десятин, ячменем — 1 десятину, вівсом — 1 десятину, просом — 1 десятину, картоплею — 0,5 десятин, травами — 1 десятину⁵.

Слід зазначити, що болгарські артїлі не мали в своєму розпорядженні тракторів, не використовували найманої праці. Але їх становище було достатньо стабільним, тому що промислове місто Харків, яке у 1927 р. нараховувало 410 тис. чоловік різних національностей⁶, потребувало постачання значної кількості харчування, у тому числі городніх культур.

Економічне становище болгар почало різко погіршуватися у 1929 р., коли городники стали об'єктом бюрократичного свавілля з боку місцевих органів виконавчої влади. Про це свідчить скарга болгар-городників у Комісію національних меншин, яка мала наступний зміст: «С давних времен мы проживаем в городе Харькове, занимаемся огородничеством на землях, арендуемых от Харьковского комхоза на разные короткие сроки. И в настоящее время мы заключили с Харьковским комхозом арендные договора на аренду огородных участков земли в разных частях города под устройство огородов. Несмотря на то, что срок нашим договорам еще не истек, мы получили предписание о прекращении нами на этих участках какой-либо работы на том основании, что участки наши предлагаются к сдаче другим арендаторам. Такое требование не только ни на чем не обосновано, но противоречит и закону и договору, грозит нам полным разорением, а нас до 70 едоков трудящихся, грозит городу остаться без культивируемых продуктов, коим мы снабжаем кооперативы, а городу без культурно устроенных огородов»⁷.

Але скарга болгар не була позитивно розглянута владними структурами. Про це свідчить рішення Харківського окружного виконавчого комітету від 31 липня 1929 р. У цьому документі мова йшла про наступне: «Постанову Харківського райвиконкому у цій справі ствердити і скаргу Болгарської артїлі залишити без задоволення»⁸.

Аналогічна доля чекала і інші болгарські трудові колективи. Зокрема, ще 7 травня 1927 року завідуючий Районного виконавчого комітету Харківської районної Ради Бобков запропонував членам «1-ї Болгарської артіль» К.Г. Малчкоєву, Х.Д. Бузаджиеву, І.Д. Каречанову з'явитися в Олексіївську сільраду «по справі передачі в Ваше трудове користування землі Державного фонду». Але вже через 2 роки — 28 лютого 1929 р. Харківський РВК повідомив членів артілі, що «...гиридня землі в кількості 10 гектарів, що знаходиться у вас в оренді передана в користування Харківському сільськогосподарському інституту, якому вам і належить передати її негайно»⁹. Звичайно, в цих умовах болгари написали скаргу у Харківський Окружний виконавчий комітет, в якій інформували владні структури про наступне: «...так как мы всего 3 семьи в количестве 11 человек... за 18 лет положили все свое здоровье... так как мы остаемся без работы на данный сезон, то просим согласно закону о труде заплатить нам компенсацию для трех семейств в сумме 3000 рублей...»¹⁰. Подальші дії владних структур не відомі, але можна припустити, що вони, як і у першому випадку, залишили скаргу болгар без позитивного рішення.

Дії органів виконавчої влади Харківської округи по відношенню до болгар-городників у подальшому привели до перебоїв у постачанні городніх культур у місто Харків. Про цей факт свідчить інформаційна довідка Харківської міської ради від 18 липня 1931 року «про перебіг кампанії постачання городиною міста Харкова». У цьому документі зазначалося, що «...хаторг не підготувався як слід до постачання городиною... Хаторг має прикріплені радгоспи, що повинні постачати його городиною. Треба відзначити, що справа з политтям городини в радгоспах на сьогоднішній день знаходиться в незадовільному стані. Місцеві організації не завжди стають на допомогу радгоспам і колгоспам в обробці городини. Так, наприклад, М. Данилівська сільрада не дала дозвіл болгарській артілі на найом робочих рук, мотивуючи тим, що артіль «все повинна власними руками обробляти», через що затрималась доставка городини для Хаторгу»¹¹.

Відзначимо, що дії владних структур міста Харкова і Харківської округи не були поодиноким випадком бюрократичного втручання у справи болгарських селян. Аналогічні випадки наприкінці 20-х років ХХ століття траплялися й в інших регіонах України. Наприклад, 4 серпня 1928 року на засіданні Центральної комісії у справах національних меншин (ЦКНМ) при ВУЦВК 4 серпня 1928 року розглядалася заява болгар-городників Сталінської округи про неправильне наділення землею та позбавлення виборчих прав членів їх трудових колективів. У цій ситуації ЦКНМ прийняла наступне рішення: «Заяву болгар-городників переслати до Сталінської округи для вияснення. Доручити Сталінському Окружному бюро у справах національних меншостей (ОБНМ) обстежити та виявити соціальний склад болгар-городників, вважаючи за доцільне наділення їх землею в порядку втягнення бідняцько-середняцького населення до сільськогосподарських артілей. Щодо скарг болгар-городників

про неправильне позбавлення їх виборчих прав — вважати за необхідне, аби Сталінське ОБНМ це перевірило на місцях»¹².

Аналіз вищенаведеного матеріалу свідчить про те, що відносно стабільне економічне життя болгар-городників Харківської округи продовжувалося до кінця 20-х років ХХ століття. Але в умовах згортання НЕПу, коли більшовицький режим розпочав політику суцільної колективізації та боротьбу з капіталістичними елементами у сільському господарстві, жертвами його дій ставали члени болгарських сільськогосподарських артілей, що у подальшому негативним чином позначилося на забезпеченні міста Харкова продуктами харчування.

ПРИМІТКИ

¹Етнонаціональна структура українського суспільства. Довідник/В.Б. Євнух, В.П.Тронзинський, К.Ю.Галушко, К.О. Чернова.-К.: Наук. думка, 2004. — С. 65.

²Державний архів Харківської області (ДАХО), ф.Р — 845, оп. 3, стр. 1205, арк. 237.

³Павленко В. Українсько-болгарські взаємини 1918-1939рр. — К.: Інститут історії України НАН України 1995. — С. 105

⁴Національні відносини в Україні у 20 ст. Збірник документів і матеріалів/ Упорядники М.І. Панчук (керівник), І.Л. Гошуляк, С.С. Діброва, Ю.І. Зінченко та ін. — К. :Наук. думка, 1994 — С. 166.

⁵ДАХО, ф. Р — 948, оп. 2, спр. 14, арк. 92.

⁶ДАХО, ф. Р — 845, оп. 3,спр. 1975, арк. 9.

⁷ДАХО, ф. Р — 845, оп. 3, спр. 1969, арк. 145.

⁸ДАХО, ф. Р — 845, оп. 2, стр. 493, арк. 39.

⁹ДАХО, ф. Р — 845, оп. 3, спр. 2850, арк. 33.

¹⁰ДАХО, ф. Р — 845, оп. 3, спр. 2850, арк. 36.

¹¹ДАХО, ф. Р — 408, оп. 4, спр. 2640, арк. 80-81.

¹²ДАХО, ф. Р — 845, оп. 3, спр. 1185, арк. 47.